

הגדה בת זמננו

הצעת נוסח*

ה"הגדה" היא פרי יצירה יהודית במשך יותר מאלפיים שנה * כל דור ראה עצמו מחויב להוסיף פרקים חדשים * הקטעים המובאים כאן ב"הגדה בת זמננו" משקפים את אוירת התקופה * עיון בהגדה של פסח ושילוב קטעים מתוך מציאות דורנו.

מאת : יואל רפל

עיצוב ושילוב תמונות:זאב גילי (<http://www.zeevgalili.com>)

ההיסטוריה של עם ישראל מתחילה בחג הפסח. יעקב ובניו ירדו למצרים כמשפחה, בני ישראל יצאו ממצרים כעם – "ויהי בשלח פרעה את העם". ליל הסדר והסעודה הנכרכת בו הם מסיבת העצמאות האמיתית של עם ישראל. המסגרת החיצונית של הסדר קבועה, אך היא אינה קשוחה. ניתן, ואף מתבקש, להכניס בה שינויים וחידושים. ה"הגדה" היא פרי יצירה יהודית במשך יותר מאלפיים שנה. כל דור ודור ראה עצמו מחויב להוסיף חלקים חדשים. הקטעים המובאים כאן ב"הגדה בת זמננו" משקפים את האווירה והערכים של תקופתנו. לכאורה אופפת את ה"סדר" אווירה של קדושה. אך אין בו מסגרת קפואה. בצד הרצינות וכובד הראש מתגלית בדיחות הדעת וההומור היהודי, ההופכים את ה"סדר" למעניין ומרתק גדולים וקטנים. תינוקות של בית-רבן בצד תלמידי חכמים.

[ראשיתה של ה'הגדה בת זמננו' בתוכנית רדיו ב'קול ישראל' ששודרה לפני שנים לא מעטות. בכתיבתה שיתפתי שני ידידים טובים: הרב שמואל הכהן אבידור ז"ל ואורי סלע ז"ל].

תחריט משנת 1850 המתאר משפחה יהודית ישובה סביב השולחן בחג הפסח

"הא לחמא עניא"

"הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין".
תרגום: הרי לחם העוני שאכלו אבותינו בארץ מצרים. כל הרעב יבוא ויאכל כל הצריך יבוא ויעשה {קרבן פסח}. השנה כאן, בשנה הבאה בארץ ישראל. השנה עבדים בשנה הבאה בני-חורין.

'הא לחמא עניא' כתוב בארמית. לדעתי יש לקרוא את התרגום לעברית המובנת לכל המשתתפים. ארמית הייתה השפה שבה דברו יהודים לפני 1200 שנים כאשר נכתב 'הא לחמא עניא'.

'הא לחמא עניא' בלשון ימינו הוא 'קו העוני' עליו כותב המשורר רוני סומק,

אשר באדיבותו מובא שירו:

קו העני

כָּאֵלוּ אֶפְשָׁר לְמַתַּחַּח קוּ וְלוֹמַר: מִתְחַתָּיו הָעֲנִי.
הִנֵּה הַלֶּחֶם שֶׁבְצַבְעֵי אֶפֶר זֹלִים
נִהְיָ שָׁחַר
וְהִזִּיתִים בְּצִלְחַת קֶטְנָה
עַל מִפֶּת הַשֶּׁלְחָן.
בְּאֹוִיר, עָפוּ יוֹנִים בְּמַטְס הַצְדָּעָה
לְצִלְיֵי הַפְּעָמוֹן שֶׁבִיד מוֹכֵר הַנֶּפֶט בְּעֵגְלָה הָאֲדָמָה,
וְהִיָּה גַם קוֹל הַנְּחִיתָה שֶׁל מְגַפֵּי הַגּוּמִי בְּאֲדָמָה הַבְּצִית.
הִיִּיתִי יֶלֶד, בְּבֵית שֶׁקָּרְאוּ לוֹ צְרִיף,
בְּשִׁכּוֹנָה שֶׁאָמְרוּ עָלֶיהָ מַעְבְּרָה.
הַקּוּ הַיְחִיד שֶׁרְאִיתִי הָיָה קוּ הָאֶפֶק וּמִתְחַתָּיו הַכֹּל נִרְאָה
עֲנִי.

הפתיחה להגדה מציגה את דמותו של היהודי בגלות, המצפה להיות בשנה הבאה בישראל.

דיוקן "מיהו היהודי" על פי ההגדה

אני יהודי. לא קל להכירני ועוד יותר קשה להגדיר אותי. פרצופים רבים לי ודיוקנאות אין סוף. זקן אני כאגדה עתיקה, אך גם צעיר אני כתינוק בן יומו. יש לי מדינה משלי ואף על פי כן אזרח העולם אני. בשום מקום איני רצוי, אך בכל מקום אני מצוי. מאז היותי, אני נהרג, נטבח, עולה על המוקד, נשרף בכבשנים. אך אני חי ומאריך ימים יותר מכל משמידיי. אני שר "לפאתי מזרח קדימה" אבל רואה עצמי כאיש מערב. אני בעיה יהודית אבל גם בדיחה יהודית. אין לי לא אתמול

ולא מחר, אבל יש לי גם שלשום וגם מחרתיים. אני כבר חמשת אלפים שנה יהודי, אך עדיין איני יודע מיהו יהודי.

"והיא שעמדה לאבותינו ולנו"

"והיא שעמדה לאבותינו ולנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו. אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו. והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם"

ההבטחה שנתן הקדוש ברוך הוא בברית בין הבתרים עומדת לנו. לא רק בכל "דור ודור" אלא בכל "יום ויום". דורנו ראה וסבל יותר מניסיון אחד שנעשה כדי להשמיד את עם ישראל ואת מדינתו. הרב שמואל הכהן אבידור היה אומר: "עם שנוצר והתגבש ללא חיבוטים יתרים, כדרך הטבע, עשוי להתפורר כשהמציאות תאלצו לעמוד במבחנים קשים ומרים. ואמנם רבים רבים מעמי קדם נפוצו ונעלמו מעל פני האדמה. לא כן עם שהורתו וילדתו בייסורים ובמבחנים קשים. עם כזה, כאשר באה עליו עת צרה, אינו מאבד את עשתונותיו. ילדותו הקשה הכשירה אותו לעמוד במבחנים ולהמשיך בקיומו".

'והיא שעמדה' הגדת איטינגן 1729

מעלותיו של מי שאינו יודע לשאול

השימוש במספר ארבע בולט מאד ב"הגדה של פסח". ארבע קושיות, ארבע כוסות, ארבעת הבנים, ארבע ברכות שמברכים על הקערה ועוד. מה נשתנה הלילה הזה?

רבי שמואל דוד לוצאטו {שד"ל} המשורר היהודי מאיטליה היה אומר: "בוא וראה כמה רחוקים בני ישראל מסדר. פעם אחת בשנה הם עושים סדר בביתם, ומיד תמהים הילדים ושואלים "מה נשתנה"?"

מכל ארבעת הבנים שבהם נדרשת ההגדה, בחר ר' לוי יצחק מברדיצ'ב סגורם של ישראל, להיות דווקא הבן הרביעי, "שאינו יודע לשאול".
הוא היה אומר "שאינו יודע לשאול, זה אני. איני יודע לשאול אותך, ריבוננו של עולם. ואילו ידעתי – כלום ימלאני לבי? איך אעיז לשאול אותך, על מה ולמה באות עלינו כל הצרות. מדוע אנחנו, בני ישראל, נרדפים על צווארנו מגלות לגלות ומפני מה רשאים שונאינו לענותנו כל כך?
בהגדה נאמר: ושאינו יודע לשאול – את פתח לו, שנאמר: "והגדת לבנך". ואני, ריבוננו של עולם, הרי בנך אני. איני מבקש ממך שתגלה לי תעלומות דרכך, קצרה בינתי. אבל פתח נא ואמור לי: הדברים המתרחשים, מה כוונתם ומה הם דורשים ממני. מה אתה, ריבוננו של עולם, מבקש להודיע לי בזה. איני רוצה לדעת מפני מה אני סובל. רוצה אני לדעת אם אני סובל למען שמך".

'חכם מה הוא אומר' הגדת איטינגן 1729

מהו נס יציאת מצרים

השיר "כמה מעלות טובות" כולל שש עשרה שורות, שכל אחת מהן מסתיימת במילה דיינו. באחת משורות השיר נאמר: " אילו קרע לנו את הים, ולא העבירונו בתוכו בחרבה – דיינו". קריעת ים-סוף היא הנס הגדול של יציאת מצרים. כתב על כך אורי סלע:

מספרים שחוקר טבע בא אל רבי ישראל בעל שם-טוב, יוצר החסידות, ואמר לו: העליתי בחקירותיי כי באותה שעה שהיו בני –ישראל צריכים לעבור בים-סוף מוכרח היה הים להתייבש לפי חוקי הטבע. מה אם כן הנס שהתרחש בעת יציאת מצרים? השיב לו הבעש"ט: שוטה שבעולם. השם יתברך ברא את הטבע ואת חוקיו, על מנת שהים ייבקע באותה שעה. והסביר יוצר החסידות: כשאדם נופל מספינה לים, לא ייתכן שיקרה נס ולא ייטבע. איזה נס יכול להתרחש? שהגל יציף לעברו בו ברגע לוח עץ ועל ידו יינצל מטביעה. זהו הנס האמיתי".

ברל כצנלסון על יציאת מצרים

"בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". בכל דור ודור – אפילו אנחנו נמצאים בגלות אחרת, חייב אדם לראות עצמו כאילו יצא מעבדות לחרות, כאילו נגאל גאולת הנפש וגאולת הגוף משעבוד לשלטון זר ותרבות נוכרית.

"פסח. עם שומר במשך אלפי שנים את יום צאתו מבית עבדים. דרך כל מחילות השעבוד והאונס והאינקוויזיציה והשמד והפרעות, נושאת האומה בלבה את הגעגועים לחופש ומביאה אותם לידי ביטוי עממי, אשר לא יפסח על כל נפש בישראל, על כל נפש ענייה ומרודה. מאבות אל בנים, דרך כל הדורות, נמסר דבר יציאת מצרים כזיכרון אישי, אשר איננו מחוויר ואיננו דהה. "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". אין לך שיא של הכרה היסטורית מרומם מזה, ואין לך התמזגות של יחיד וכלל – ברחבי כדור העולם ובעמקי הדורות – גדולה מאשר בצו פדגוגי עתיק זה. אינני יודע יצירה ספרותית יותר מחנכת לתיעוב העבדות ולאהבת החירות, כסיפור השיעבוד ויציאת מצרים. ואינני יודע שום זיכרון עתיק שכולו מופנה לקראת העתיד, שכולו סמל להווה שלנו ולעתידנו כ"זכר ליציאת מצרים".

"בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז".

לא רק בגאולתם של היהודים מארץ מצרים ועלייתם לארץ ישראל הכתוב מדבר. אלא בכל הדורות ובכל הזמנים נתנו יהודים את חיהם על קיום תורתם ונשאו נפשם לעלות לארץ ישראל. אף אנו, דור אחרון לשעבוד וראשון לגאולה מייחלים לראות ביציאתם של היהודים מכל הגלויות ובהתכנסותם בארץ האבות.

נאום דוד בן-גוריון בפני ועדת החקירה של האו"ם 1947

"לפני כשלוש מאות שנה הפליגה לעולם החדש אניה ושמה, "מייפלאואר". היה זה מאורע גדול בתולדות אנגליה ואמריקה. אבל תאב אני לדעת, אם יש אנגלי אחד, היודע בדיוק אימתי הפליגה אונייה זאת; וכמה אמריקאים יודעים זאת; היודעים הם כמה אנשים היו באותה אניה; ומה היה טיבו של הלחם שאכלו בצאתם.

והנה לפני יותר משלושת אלפים ושלוש מאות שנה, לפני הפלגת "מייפלאואר", יצאו היהודים ממצרים, וכל יהודי בעולם, ואף באמריקה וברוסיה הסובייטית, יודע בדיוק באיזה יום יצאו: בחמישה עשר בניסן. וכולם יודעים בדיוק איזה לחם אכלו היהודים: מצות.

ועד היום הזה אוכלים יהודים בכל העולם כולו מצה זו בחמישה עשר בניסן, באמריקה, ברוסיה

**ובארצות אחרות, ומספרים ביציאת מצרים ובצרות שבאו על היהודים מיום שיצאו לגולה.
הם מסיימים בשני מאמרים: השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.
השתא הכא, לשנה הבאה בירושלים"**

דוד בן גוריון מופיע בפני ועדת החקירה של האו"ם

**"לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל לשבת, לפאר, לרומם, להדר, לעלה, ולקלס למי שעשה
לאבותינו ולנו את כל הניסים האלה. הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, מאבל ליום
טוב, מאפלה לאור גדול ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו שירה חדשה- הללויה."**

סדר המרורים של שנת 1946

בסיפור תקומת ישראל ידוע "סדר של פסח" שהיה כולו מרירות וזעם. סדר פסח של שנת תש"ו {1946} היה מיוחד במינו בתולדות הישוב היהודי בארץ ישראל. ימים אחדים לפני החג הכריזו ראשי הסוכנות היהודית וראשי הועד הלאומי על צום הזדהות עם מעפילי הספינה "לה ספצ'יה", ששלטונות בריטניה חסמו בפניהם את הכניסה לארץ ישראל. המעפילים נעצרו וכאות מחאה הכריזו ראשי הישוב היהודי על צום. בצד מחאות והפגנות מצד הישוב היהודי, קיימו המנהיגים וביניהם: גולדה מאיר, זלמן שזר, דוד רמז, משה שרת צום בבנייני המוסדות הלאומיים בירושלים. משקרר הפסח, נתעוררה השאלה: כיצד לנהוג בערב ליל הסדר. הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב עוזיאל זכרם לברכה, באו אל הצמים ובקשו להשפיע להפסיק את הצום. לאחר התייעצות בין הצמים, הוחלט לקיים את הסדר כהלכתו, לאכול כזית מצה כדי לצאת ידי חובת אכילת מצה, ולשתות ארבע כוסות קטנות של יין. בשעות הלילה החלה תנועה רבתי של עוברים ושבים

ברחובות ירושלים, ממאות בתים יצאו תושבים בדרכם אל בנייני המוסדות הלאומיים, כדי להשתתף ב"סדר" שקיימו הצמים. בצוותא עם מאות מיהודי ירושלים, ברכו הצמים על החירות והגאולה וברחבי ירושלים נשמעה עד אשמורת הבוקר השירה: "לשנה הבאה בירושלים החופשית".

שפוך חמתך על הגויים

"שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך, ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו".
בכנס פקידים בכירים של ממשלת ארה"ב, נשאל פעם הוגה הדעות היהודי, פרופ' אברהם השל, אם לא הגיעה השעה שממשלת ישראל והעם היהודי יכריזו על מחילה כללית לפשעים שפשעו הנאצים.

קם פרופ' השל והשיב: "בפולין חי גאון יהודי ושמו רבי חיים מבריסק. פעם אחת נסע רבי חיים ברכבת והוא לבש בגדי יהודי פשוט. נכנסו לתאו שלושה סוחרים יהודים שחזרו ממסע עסקים מוצלח, לגמו לגימה יתרה והחלו לשחק קלפים. כשביקשו מרבי חיים להצטרף למשחק הוא סירב. כעסו וזרקו אותו מן התא. כשהגיעה הרכבת לבריסק המתין קהל גדול לקבל את פניו של רבי חיים. ראו הסוחרים והבינו כי העליבו את הגאון הנודע מבריסק. נבהלו וביקשו ממנו סליחה ומחילה.

רבי חיים מאן לסלוח להם. הבטיחו הסוחרים לתת הון רב לצדקה, אך גם זה לא הועיל ורבי חיים עמד בסירובו. הלכו הסוחרים למקורביו וביקשו להשפיע עליו שימחל להם. אמרו למקורבים: הרי ידוע הרב כאיש חנון ורחום שאינו מקפיד על כבודו ונוח לבריות, מדוע במקרה זה הוא מתעקש ואינו מוכן למחול בשום תנאי?

על כך השיב רבי חיים: אין אני יכול למחול להם? וכי אותי העליבו, וכי אותי חיים מבריסק זרקו מן התא? הם פגעו ביהודי זקן סתם. יהודי פשוט מבני העם. אם מחילה הם מבקשים, עליהם ללכת אל כל היהודים הזקנים בכל מקום ומקום אשר הם שם ולבקש מהם מחילה. אולי יסלח להם. וכך – סיים פרופ' השל – גם לגבי הגרמנים. וכי בממשלת ישראל פרעו והרגו? ילכו הגרמנים אל ערמות העפר באושוויץ, אל נחלי הדם במיידאנק, אל תאי העינויים של טרבלינקה, אל ערמות השיער של טרזינשטט ויבקשו מהם סליחה. אם משם יישמע הקול: סלחתי – יסולח להם".

'שפוך חמתך' הגדת סראייבו 1350

האורח ששה מכוסו של אליהו

"חסל סידור פסח כהלכתו ככל משפט וחוקתו, כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו". אין לך כמעט יהודי בעולם שמקיים את סדר פסח בגפו. הרב משה אביגדור עמיאל, רבה של תל-אביב, היה אומר: "כל דכפין אנו אומרים לפני הסעודה, אבל את הדלת פותחים רק לאחר הסעודה". ואכן לא רק הנצרכים למזון מוזמנים לסדר. אף אותם הזקוקים לחברת אנשים ולשמחת חג מתבקשים להצטרף. ובימינו לא אחת אנו סבורים שעלינו לפתור בעיות כלכליות ותו לא. לתת לרעבים לחם וקורת גג ודי בכך. צא ולמד שלא כן הדבר: לעיתים יותר משאדם זקוק לעזרה חומרית, הוא נצרך לחברת אנשים. לשמחת צוותא ולהרגשת שותפות. גדולי ישראל לא ערכו סדר של פסח בלי שיסבו עמם סביב השולחן כמה אורחים.

מעשה באחד מגדולי ישראל שארח בביתו בליל הסדר, יהודי בור ועם הארץ, שלא ראה מעודו סדר של פסח הנערך כהלכתו. משראה האורח שמוזגים את כוסו של אליהו, והכוס עומדת על השולחן כמו מבושת בלי שאיש יגע בה – נטל אותה לידי ושתה את כוס היין עד תומה. כל בני הבית והאורחים שלחו אליו מבטים תמהים. משהבחין בכך האורח, נתכרכמו פניו והחליפו צבעים

מחמת הבושה. ראש המשפחה, שהיה מגדולי ישראל, פנה אל המסובין ואמר: האורח נהג יפה. אליהו הנביא, שהכוס מזומנת לו, הוא אורח רצוי ומבוקש. אם אליהו לא בא להתארח – אורח זה בא במקומו.

לשנה הבאה בירושלים הבנויה

במאות אלפי בתים יהודים בארץ ובתפוצות ישירו בסוף סדר פסח את התפילה, שהיא גם זמר, אך יותר מכל תקווה: "לשנה הבאה בירושלים הבנויה".
המהפכה היהודית שהחלה לפני יותר משלושת אלפים שנה, בעת שיצאו ישראל ממצרים, טרם הושלמה, החרות שזכה לה העם היהודי בעת שהשתחרר מעול שיעבוד מצרים, עדיין אינה מושלמת. במקומות שונים בעולם סובלים יהודים מעצם אמונתם. ובארץ ישראל טרם זכינו לראות גאולה מלאה. כאשר אנו יושבים ליד שולחנות ערוכים בשפע, ראוי שנזכור את אותם יהודים שנמנע מהם לקיים את הסדר וניתן את הדעת על מימוש התפילה "לשנה הבאה בירושלים הבנויה".
תשע"ד